

Література

1. Закон України .Про освіту.-К. : Генеза, 1996.- 36 с.
2. Савченко О. Цілі й цінності реформування сучасної школи. / О.Савченко // Шлях освіти.- К. : Пед. Преса, 1996. – №1.-С.20-23.
3. Савченко О. Освіта повинна бути не тільки доступною, а й якісною / О. Савченко // Початкова школа. – К.,2001.-№10.- С.1.
4. Закон України “Про дошкільну освіту” // Освіта України. К., 2001. – С. 5.
5. Біла книга національної освіти України / за ред. В .Г. Кременя.-К.:ТОВ “Інформаційні системи”, 2010 : -342с.
6. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. (за ред. М.Гриценка).- К., 2018

References

1. Zakon Ukrainy .Pro osvitu.-K. : Heneza, 1996.- 36 s.
2. Savchenko O. Tsili y tsinnosti reformuvannia suchasnoi shkoly. / O.Savchenko // Shliakh osvity.- K. : Ped. Presa, 1996. – №1.-S.20-23.
3. Savchenko O. Osvita povynna buty ne tilky dostupnoiu, a y yakisnoiu / O. Savchenko // Pochatkova shkola. – K.,2001.-№10.- S.1.
4. Zakon Ukrainy “Pro doshkilnu osvitu” // Osvita Ukrainy. K., 2001. – S. 5.
5. Bila knyha natsionalnoi osvity Ukrainy / za red. V .H. Kremenia.-K.:TOV “Informatsiini systemy”, 2010 : -342s.
6. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly. (za red. M.Hrytsenka).- K., 2018

Одержано статтю: 12.10.2018

Прийнято до друку: 26.11.2018

УДК 378.091.3-051:373.3[:17.022.1

DOI:10.15330/esu.14.190-196

Ольга Лук'янченко,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (м. Київ, Україна)

Olga Lukyanchenko,

Candidate of pedagogical sciences (PhD),
Associate Professor, National Dragomanov
Pedagogical University (Kyiv, Ukraine)

mecco_2411@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

THE FORMING OF VALUE-BASED ORIENTATIONS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS BY MEANS OF ART

В статті розглянуто необхідність зміни форм та засобів формування ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів початкової школи. Розкрито та схарактеризовано аксіологічні категорії, на яких базується сучасні принципи освітнього процесу в Новій українській школі, а саме: загальнолюдські морально-естетичні категорії (Краса, Добро, Істина); професійно-педагогічні (Людина (особистість), Колектив, Єдність). Визначено виховний потенціал різних видів мистецтва як універсального засобу формування ціннісних орієнтацій майбутніх учителів та доцільність використання класичних та сучасних творів мистецтва в процесі викладання дисциплін не мистецького профілю. Висвітлено приклади реалізації означеного підходу в процесі викладання дисципліни “Основи педагогіки зі вступом до спеціальності”

Ключові слова: ціннісні орієнтації, види мистецтва, виховний потенціал мистецтва, підготовка вчителів початкової школи.

Introduction. The article emphasizes the necessity of making changes to the process of preparation of Primary School teachers. It also mentions the relevance of the use of art in the system of higher teacher training education.

Purpose. The aim of the article is to reveal the specifics of the future teachers' training for the implementation of art in the process of preparation of Primary School teachers for the formation of value-based orientations .

Methods include theoretical analysis and generalization of published sources, analysis of advanced pedagogical experience and pedagogical observation.

Originality The article reveals the approaches to the definition of educational potential of art along with the conditions facilitating the development of teachers' professional qualities necessary for achieving this potential in pedagogical activity. Attention is accented on the observance of principles of humanism, professional self-perfection, features of pedagogical creation and trade. The author characterized the axiological categories on which the modern principles of the educational process in the New Ukrainian School are based, such as: universal moral and aesthetic categories (Beauty, Good, Truth); professional and pedagogical: (Human (personality), Team, Unity).

Conclusions. The research determines the specificity of the preparation of future teachers for the implementation kinds of art, which is manifested in the conscious comprehension of musical activity; harmonization of intellectual and artistic and creative activity; accelerated pace of covering musical material; development of creative initiative and independence of a teacher.

Key words: value-based orientations, kinds of art, education potential of art, preparation of Primary School teachers

Постановка проблеми та її актуальність. В контексті сучасних реформ в освіті постає проблема формування у майбутніх педагогів системи загальнолюдських та демократичних цінностей, що віддзеркалюють реалії сьогодення, сучасні потреби людини і суспільства. Демократична правова держава потребує професійної підготовки вчителя, зорієнтованого на гуманістичні та демократичні цінності, особистісно-рівноправні, партнерські стосунки між суб'єктами освітнього процесу.

Особистісні цінності майбутнього вчителя є одним із джерел його мотивації до професійної діяльності, вони формуються у процесі індивідуальної життєдіяльності особистості й входять до психологічної її структури.

Особливий виховний потенціал у формуванні ціннісних орієнтацій має мистецтво у всіх його різновидах. У ньому акумульований багатогранний, соціокультурний, духовний досвід людства, узагальнення вираження історичного характеру світосприйняття й ставлення людини до світу. Нажаль, сьогодні багатющий аксіологічний потенціал мистецтва у освітньому процесі вищих педагогічних закладів освіти, особливо спеціальностей, які не мають мистецької спрямованості, не використовується у повній мірі. Це призводить до звуження кола цінностей студентської молоді, вилучення з їх числа найкращих історико-культурних здобутків світового класичного мистецтва.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Поняття “людські цінності” з другої половини ХХ ст. активно розроблялося у наукових працях філософів, соціологів, психологів, педагогів, що привело до виокремлення цілого наукового напрямку, присвяченого вивченню значення цінностей у житті людини, – аксіології.

У психології проблема цінностей і ціннісних орієнтацій розглядалась стосовно мотиваційної сфер особистості, структури інтересів, ідеалів такими видатними психологами як Л. Божович, М. Боришевський, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтьєв, В. Моляко, М. Рокич, С. Рубінштейн та ін.

Аналіз наукової літератури дає підстави свідчити, що проблема впливу мистецтва на світоглядне формування особистості, становлення системи цінностей людини розглядалися багатьма вченими (Л. Божович, Г. Бучківська, О. Воропай, М. Гончаренко, С. Герасимов, Д. Джола, В. Дряпіка, І. Зязюн, Є. Маланюк В. Орлов, О. Отич та ін.). Наукові дослідження свідчать, що мистецтво, як форма культури, містить у собі величезний виховний потенціал, який діє на свідомість та поведінку людини, забезпечує розширення кола її ціннісних орієнтацій, залучення до найкращих історико-культурних здобутків людства.

Мета статті – виявити можливості використання педагогічного потенціалу мистецтва в процесі формування ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях зазначається, що цінності – це специфічне соціальне визначення об'єктів оточуючого світу, яке виявляє їх позитивне або негативне значення для людини та суспільства. Вчені виділяють три форми існування цінностей: суспільні ідеали, що вироблені суспільною свідомістю і присутні в ній як узагальнені уявлення про досконалість у різних сферах суспільного життя; предметне втілення цих ідеалів в діяннях або творах конкретних людей; мотиваційні структури особистості (“моделі належного”), що спонукають її до предметного втілення у своїй діяльності суспільних ціннісних ідеалів.

Д. Леонт'єв підкреслює, що форми існування цінностей переходять одна в іншу: суспільні ідеали засвоюються особистістю і в якості “моделей належного” починають спонукати її до активності, в процесі якої відбувається їх предметне втілення, яке, у свою чергу, стає основою для формулювання суспільних ідеалів і так по нескінченній спіралі. Тому, психологічна модель будови і функціонування мотивації людини та її розвитку в процесі соціогенезу, конкретизує розуміння особистісних цінностей як джерел індивідуальної мотивації, функціонально еквівалентних потребам [6].

Науковці К. Куренкова, О. Олексюк, О. Рудницька, М. Ткач стверджують, що цінності опосередковують будь-яку взаємодію вчителя й учнів, формуючи духовні орієнтири суб'єктів освітнього процесу Як зазначає В. Дряпіка, вибір майбутнього вчителя тих чи інших цінностей значною мірою визначає його установку на діяльність у професійній галузі [3].

Заслуговує уваги і думка М. Кагана щодо вибору партнерів та предмету спільної діяльності, її цілей, яка зумовлена цінностями, що спрямовують спілкування людей, як їх предметну практику так і теоретичне пізнання. Тому, саме узгодження системи цінностей обумовлює ступінь згоди, взаєморозуміння, духовної єдності у процесі співробітництва [5].

М. Каган розглядає будову аксіосфери через об'єкти та суб'єкти ціннісного ставлення. Так, на думку науковця, існують наступні цінності за об'єктом ціннісного ставлення: естетичні, художні, екзистенціальні; за суб'єктом – соціально-організаційні, тобто цінності соціальних мікрогруп (правові, політичні, релігійні) та моральні цінності (міжособистісні, особистісно-колективні) [5].

Аналіз праць з філософії, естетики, культурології, мистецтвознавства дозволив виокремити ті цінності, на яких має здійснюватися підготовка майбутніх учителів початкової школи відповідно сучасним вимогам Нової української школи, а саме: провідних загальнолюдських (або морально-естетичних: *Краса, Добро, Істина*), професійно-педагогічних (*Людина, Колектив, Єдність*), художніх цінностей.

Відомо, що ще А. Дістервег, німецький “вчитель учителів”, висував загально-людську мету виховання: служіння *Істині, Добру, Красі* [2].

На думку науковців О. Олексюк [7], В. Орлова [8], О. Рудницької [10] *Краса, Добро* та *Істина* є загальнолюдськими ціннісними категоріями, що не тільки втілюються у виразності естетичних форм та досконалості творів мистецтва, але й здатні регулювати взаємні стосунки між особистостями вчителя та учнів в освітньому процесі .

З огляду на це, у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до реалізації педагогіки партнерства має акцентуватися поняття внутрішньої *Краси* як *Краси* ставлень особистості, що проявляються в освітньому процесі як *Краса* стосунків вчителя та учнів, що виражає сприйняття і творення ними гармонії власного буття і навколишнього світу.

У контексті підготовки майбутніх учителів до співробітництва *Добро* спрямовується на подолання роз’єднаності і непорозуміння вчителя та учнів, що потребує прищеплення останнім високих ідей гуманізму і людинолюбства. Так, американські вчені (Д. Джонсон, Р. Джонсон, Е. Джонсон-Холубек) стверджують, що саме навчання у співробітництві створює умови для того, щоб учні піклувалися не тільки про своє благо, а і про благо тих, хто навчається сумісно з ними [1, с. 15]. Творення *Добра (Блага)* передбачає такі поняття, як “*взаємодопомога*”, “*підтримка*” і “*порятунок*”.

За М. Гартманом, гармонійне ставлення людини до світу передбачає єдність етичного та естетичного [11, с. 230]. Майбутній учитель має усвідомлювати поняття *Краси* як фундаментальної умови *Добра*. Так, О. Олексюк, спираючись на праці давньогрецьких філософів, зазначає, що поєднання марального, естетичного та пізнавального є специфічною особливістю мистецтва [7, с. 30]. Вчена стверджує, що мистецтво має естетичний та етичний потенціали. Перший – це міра можливостей актуалізації естетичної сили мистецтва в реальній культурній ситуації через діалог зі світом, а другий – є мірою можливостей актуалізації моральної сутності мистецтва через діалог людини з людиною як духовною цінністю [7, с. 33].

Аксіологічний контекст взаємовідношення мистецтва та *Істини* передбачає аналіз цього поняття як процесу пізнання цінності [7, с. 9–10]. Мистецтво спонукає до ціннісного переживання навколишніх явищ, розширюючи межі пізнання світу, через “емоційно-смысловий пошук художньої Істини”, вважає О. Рудницька [10].

Ще Сократ стверджував, що у діалозі як процесі об’єднання розумових та духовних зусиль людей народжується *Істина*. Тому, підготовка майбутнього вчителя має спрямовувати всі зусилля студентів на уміння організувати співробітництво з учнями у освітньому просторі, що буде *спільним пошуком Істини* (ціннісного знання) шляхом згоди у співроздумах, співуправлінні та співвиконанні.

Професійно-педагогічні цінності за своїм змістом є гуманістичними цінностями, у центрі яких знаходиться *Людина* як найвища цінність суспільства.

Культура народів і держав як найважливіший із показників їхнього поступу завдяки особливій культуротворчій місії педагога, вчителя, який творить найбільшу, найвагомішу, найнеобхіднішу цінність – Людину. Основоположним критерієм цієї цінності є шанобливе, гуманне ставлення до іншої Людини, а отже – до іншої Країни, до іншого Народу [4, с. 5].

І. Кант зазначав, що кожна *Людина* володіє досконалою гідністю та абсолютною цінністю. Він стверджував, що вона не є знаряддям здійснення певних

планів, на неї потрібно дивитися як на ціль, тому що як носій свободи і морального закону, *Людина* настільки ж велика і невичерпна, як і Космос. Схожої думки дотримувався видатний філософ М. Бердяєв, який розглядав *Людину* як Всесвіт-Універсум, мікрокосм, тому що вона є вічним духом, а через це – абсолютною цінністю світу. Відтак, філософ уважав, що люди є рівноцінними через єдину духовну субстанцію.

У процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи дуже важливим є донесення студентам думки, про те, що вчитель та учні як суб'єкти освітнього процесу є рівними і однаково цінними. Їхня спільна духовна сутність дає підстави визначити *Єдність* як наступну професійно-педагогічну цінність, що набуває важливого значення у сучасних умовах глобалізації суспільних відносин.

Окрім того, на етапі розбудови української держави пріоритетною визначається національна ідея консолідації нації, панування злагоди та соборності у державі. *Єдність* у освітньому процесі передбачає міцний взаємозв'язок між усіма членами навчального колективу, наголошує важливість їхньої згуртованості, цілісності та неподільності цього об'єднання, нерозривності міжособистісного зв'язку, необхідності спільних ціннісних орієнтирів, думок та дій.

Таке об'єднання А. Макаренко визначає як *Колектив*, що на думку педагога, є групою учнів, об'єднаних загальними цілями, які мають суспільний ціннісний зміст та спільною діяльністю, спільними інтересами. М. Каган підкреслює значущість *Колективу* як ціннісного, системного цілого, у складі якого усі індивіди поєднані особистими стосунками на засадах таких цінностей, як *Єдність*, *Спільність*, *Згуртованість* та *Взаємодопомога*. Вчений стверджує, що регуляція поведінки всіх членів колективу по відношенню до нього як цілого залежить тільки від ієрархії цінностей у свідомості кожного індивіда. [5, с. 116–117].

Отже, загальнолюдські (*Краса, Добро, Істина*) та професійно-педагогічні цінності (*Людина, Єдність, Колектив*) відповідають змісту та сутності підготовки майбутніх учителів початкової школи відповідно сучасним вимогам Нової української школи.

Важливу роль у формуванні ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів початкової школи є мистецтво у всьому його розмаїтті видів та жанрів. Про невичерпаність його педагогічного потенціалу та безмежність можливостей підкреслює О. Отич, наголошуючи на необхідності переосмислення мистецтва з вузького його розуміння, як лише предмету мистецької освіти, на засіб навчання та виховання вчителів не мистецького профілю [9, с. 116].

Зазначимо, що педагогічно доцільне збагачення змісту загально-педагогічних навчальних дисциплін мистецьким та мистецтвознавчим матеріалом сприяє встановленню інтеграційних зв'язків, розширенню світогляду, формуванню тезаурусу майбутніх вчителів початкової школи, підвищенню їхньої пізнавальної активності та інтересу до навчання, заохочує їх до самостійної діяльності, адже за цих умов працювати на заняттях доводиться не з примусу, а з власної цікавості й бажання.

Влучне використання на лекційних і практичних заняттях ілюстративного мистецького матеріалу (цитат і прикладів із класичних літературних творів, репродукцій картин, видів архітектури, уривків з музичних творів, кінофільмів, театральних вистав) унаочнює, демонструє втілення певних педагогічних теорій, принципів, методів тощо; робить їх більш доступними для сприймання, а отже – й краще засвоюваними студентами.

Заслуговує на увагу успішна реалізація змісту дисципліни “Основи педагогіки зі вступом до спеціальності”, в процесі якого використовувалось фрагментарне прослуховування класичних музичних творів, творів живопису. Так, під час практичного заняття за темою: “Від В. Сухомлинського до вчителя Нової української школи ” студенти першого курсу знаходили реалізацію ідей В. Сухомлинського щодо уважного споглядання та дослідження за явищами природи та знаходження естетичної краси в навколишньому світі та втілення цих явищ у мистецтві. В процесі емоційного та вдумливого прослуховування творів Є. Гріга “Ранок”, М. Римського-Корсакова “Політ джмеля” студенти знаходили співзвучність краси природи та її естетичного втілення засобами мистецтва, й наприкінці спробували відтворити цю красу у пластичному інтонуванні за допомогою елементарних танцювальних рухів. Результатом такого заняття стало не лише вивчення ідей В. Сухомлинського, але й осягнення категорії *Краси* на свідомому та емоційно-почуттєвому рівні.

Наступний приклад вдалого використання творів мистецтва в процесі викладання зазначеної дисципліни виявився при вивченні теми “Значення середовища та спадковості у формуванні особистості”. Студентам було запропоновано створити проект у міні-групах у вигляді мультимедійної презентації, в якій мало бути відображені приклади впливу середовища або спадковості на формування особистості у літературних творах, кіномистецтві, мультфільмах тощо. Широка можливість оцінювального вибору дозволяє студентам не тільки обґрунтувати власну думку, а й доказово-конкретно за допомогою ілюстрацій аргументувати точку зору, підтвердити її конкретними прикладами. Педагогічний сенс створення ситуації вибору полягає у формуванні у студента інтересу до вибіркового дій.

Такого роду завдання з одного боку викликали великий інтерес у студентів та задоволення при їх демонстрації та захисті вибору власних прикладів, а з іншого – їх виконання вимагало від студентів досконалого осягнення теоретичних положень основ педагогіки та співставлення їх з власним досвідом спілкування з мистецькими творами. Так опосередковано формувалось поняття про аксіологічну категорію *Людина, Колектив*.

Вивчаючи таким чином загально-педагогічні дисципліни з доцільним використанням різних видів мистецтва викладач вищої школи досягає активізації пізнавального та емоційного аспекту сприйняття навчального матеріалу студентами й водночас підсилюючи загальнокультурний компонент професійної підготовки вчителя початкової школи, формуючи ціннісні орієнтації, ідеали, широкий світогляд на засадах культури відповідності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, формування ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів початкової школи на засадах гуманізму, культуровідповідності є актуальним завданням сьогодення вищої педагогічної освіти. Впровадження різновидів мистецтва до освітнього процесу педагогічних закладів освіти в якості навчання й виховання сприяє більш ефективному розв’язанню конкретних дидактичних і виховних завдань, визначених на занятті з дисциплін не мистецького спрямування. Використання педагогічних функцій та потенціалу мистецтва забезпечує ненавмисне формування ціннісних орієнтацій у майбутніх учителів, створює поетичний образ моралі, унікальне художньо-естетичне середовище занурення особистості в світ істини, добра, краси.

Подальший науковий інтерес може бути втілений в дослідженнях присвячених визначенню механізмів формування демократичних цінностей засобами мистецтва.

Література:

1. Джонсон Д. Методы обучения. Обучение в сотрудничестве / Дэвид Джонсон, Роджер Джонсон, Эдит Джонсон-Холубек ; пер. с англ. З. С. Замчук. – СПб. : Экономическая школа, 2001. – 256 с.
2. Дистервег А. Руководство к образованию немецких учителей : избранные педагогические сочинения / Адольф Дистервег. – М., 1956. – 237 с.
3. Дряпіка В. І. Орієнтації студентської молоді на цінності культури (соціально-педагогічний аспект) / В. І. Дряпіка. – Київ – Кіровоград : Державне Центральне Українське видавництво, 1997. – 215 с.
4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – К. : МАУП, 2000. – 309 с.
5. Каган М. С. Философская теория ценности / М. С. Каган. – Санкт-Петербург : ТОО ТК “Петрополис”, 2002. – 205 с.
6. Леонтьев Д. А. Ценностные представления в индивидуальном и групповом сознании / Д. А. Леонтьев // Психологическое обозрение. – 1998. – №1. – С. 44-53.
7. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості : сфера музичного мистецтва : навч. посіб. / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. – К. : Знання України, 2004. – 264 с.
8. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін : монографія / за заг. ред. І. А. Зязюна. – К. : Наукова думка, 2003. – 262 с.
9. Отич О. М. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога : історичний і методологічний аспекти : монографія / за наук. ред. І. А. Зязюна. – Чернівці : Зелена Буковина, 2008. – 440 с.
10. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О. П. Рудницька. – К. : , 2002. – 270 с.
11. Столович Л. Н. Красота. Добро. Истина : очерк истории эстетической аксиологии / Л. Н. Столович. – М. : Республика, 1994. – 464 с.

References

1. Dzhonson D. Metody obuchenia. Obuchenie v sotrudnichestve. / Devid Dzhonson, Rodzher Dzhonson; per. s angl. Z. S. Zamchuk. – SP-b. : Ekonomicheskaya shkola, 2001. – 256 s.
2. Disterveg A. Rukovodstvo k obrazovaniu nemetskih uchytel'ev: yzbrannie pedahohicheskie sochynenia. – M., 1956. – 237 s.
3. Dryapika V. I. Oriyentacii studentskoy molodi na cinnosti kultury (socialno-pedahohichniy aspekt) / V. I. Dryapika. – Kyiv – Kirovograd : Derzhavne Centralne Ukrainске vydavnytstvo, 1997. – 215 s.
4. Ziazun I. A. Pedagogyka dobra: idealy i realii : nauk.-metod. posib. / I. A. Ziazun. – K. : MAUP, 2000. – 309 s.
5. Kahan M. S. Phylosophskay teoriya cennosty / M. S. Kahan. – Sankt-Peterburg: TOO TK “Petropolis””, 2002. – 205 s.
6. Leontev D. A. Cennostnie predstavlenia v indyvdyualnom i hrupповom soznanii / D. A. Leontev // Psyholohicheskoe obozrenie. – 1998. – №1. – S. 44-53.
7. Oleksuk O. M. Pedahohika duhovnoho potencialu osobystosti: sfera muzychnoho mystetstva : navch. posib. / O. M. Oleksuk, M. M. Tkach. – K. : Znannia Ukrainy, 2004. – 264 s.
8. Orlov V. F. Propheciyne stanovlennia vchyteliv mystetskih discyplin : monohraphiya / za zag. red. I. A. Ziazuna. – K. : Naukova dumka, 2003. – 262 s.
9. Otich O. M. Mystetstvo u rozvytku indyvdyualnosti pedahoha: istorychniy i metodolohichniy aspekt: monohraphia / za nauk. red. I. A. Ziazuna. – Chernivci : Zelena Bukovina, 2008. – 440 s.
10. Rudnitska O. P. Pedahohika: zagalna ta mystetska: navch. posib. / O. P. Rudnitska. – K. : , 2002. – 270 s.
11. Stolovich L. N. Krasota. Dobro. Istyna: ocherk istorii esteticheskoy aksiolohii / L. N. Stolovich. – M. : Respublika, 1994. – 464 s.

Одержано статтю: 2.10.2018

Прийнято до друку: 18.11.2018